

EPAM BÜLTENİ

İstinye Üniversitesi Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi

Doç. Dr. Ayfer Ustabaş

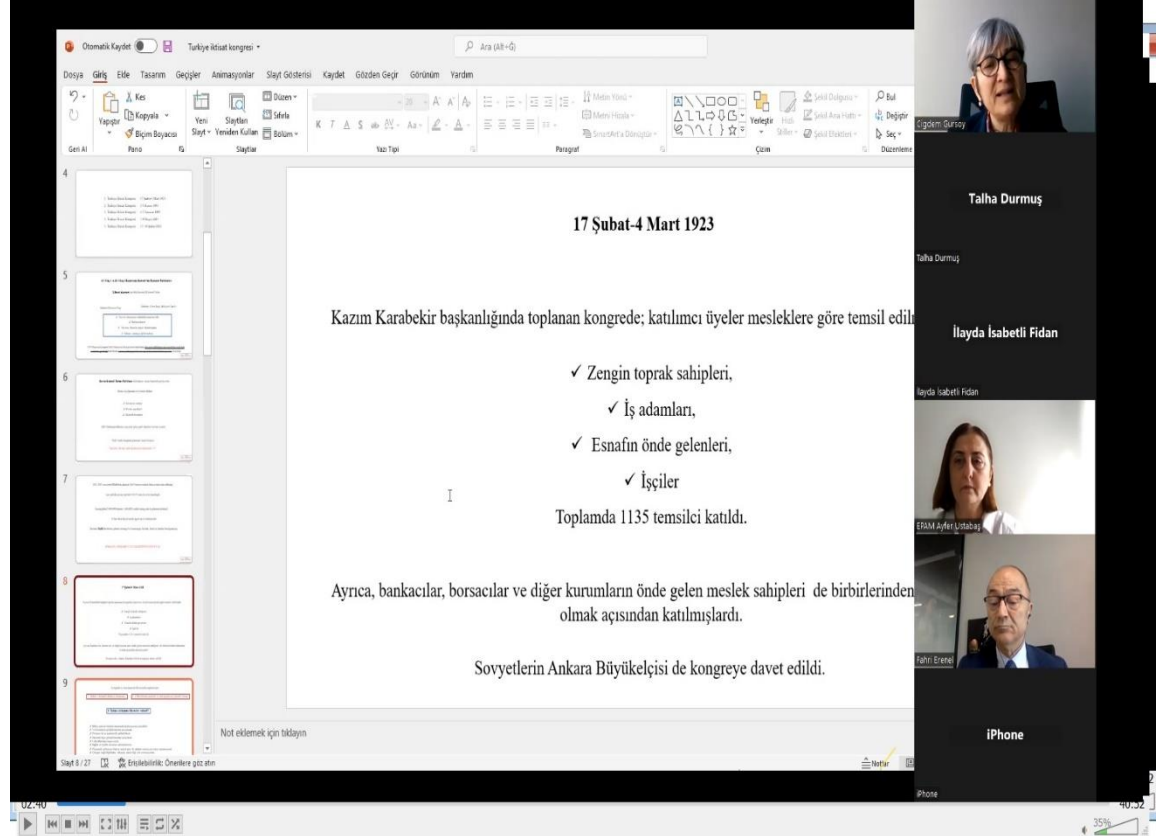
Cumhuriyetimizin 100. Yılı'nı Coşkuyla Kutluyoruz

2023 yılının ilk EPAM bültenine hoş geldiniz. 2023 yılı tüm ülkemiz için çok önemli çünkü Cumhuriyetimizin 100. yılını kutluyoruz. Bu yıla özel olarak, EPAM'ın 2023 yılının ilk bültenin konusunu "100. Yılında Türkiye İktisat Kongresi" olarak seçtik. Bu amaçla, 5 Ocak'ta Ekonomi bölüm başkanı Doç. Dr. Çiğdem Gürsoy ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Fahri Erenel hocalarımızın konuşmacı olarak katıldığı çevrim içi bir etkinlik düzenledik. Etkinliğimiz İstinyelilik Manifestosu dersi kapsamında sunuldu ve 300 katılımcı ile rekor katılımcı tarafından izlendi.

Çiğdem Gürsoy hocamız, Türkiye İktisat kongrelerinin içerikleri hakkında genel bir bilgi vermiştir ve bu kongrelerin her birinin Türk iktisat tarihinin dönüm noktalarına denk geldiğini detaylı olarak açıklamıştır. Bu sunumun kısa bir özetini bültenimizde okuyabilirsiniz.

Fahri Erenel hocamız ise Atatürk dönemi ve 2. Dünya Savaşı yıllarındaki iktisat politikalarının analizini içeren sunumu yapmıştır. Fahri hocamıza ait sunumun kısa özeti yine bültenimizde yer almaktadır.

Değerli hocalarımızın yanı sıra, İstinye Üniversitesi Ekonomi Bölümü ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencileri de 1. Türkiye İktisat kongresi ve ülkemizin ekonomi politikaları hakkında araştırmalar yaptılar. Öğrencilerimizin yazılarını da yine bültenimizde okuyabilirsiniz. Ekonomi bölümü öğrencilerimiz Zehra Gül Aslan, Nisanur Bektaş, Dilara Gündoğdu, İbrahim Sav, İrem Şakir ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü öğrencilerimiz Dilara Çetin, Mehmet Can Gür ve Alişır Faydalı'ya emekleri için teşekkür ediyor, hepinize iyi okumalar diliyoruz.

5 Ocak 2023 günü çevrim içi olarak yapılan "100. Yılında Türkiye İktisat Kongresi" konulu EPAM etkinliğine katılan öğrenciler, öğretim üyeleri ve diğer konuklar.

100. YILINDA TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ

Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü (EPAM) tarafından düzenlenen çevrim içi panele davetlisiniz.

Moderatör:
Dr. Öğr. Üyesi Ayfer Ustabaş
İSÜ EPAM Müdürü

Konuşmacılar:
Doç. Dr. Fahri Erenel
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Çiğdem Gürsoy
Ekonomi Bölüm Başkanı

EPAM EKONOMİ VE POLİTİKA Araştırmaları Merkezi
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ

05.01.2023 14:00 Zoom ID: 968 5330 5217

İSÜ İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ İSTANBUL

"100. Yılında Türkiye İktisat Kongresi" etkinliğimizin afişi

Türkiye İktisat Kongrelerine Kısa Bir Bakış

Doç. Dr. Çiğdem Gürsoy- Ekonomi Bölümü Başkanı, EPAM Yönetim Kurulu Üyesi

1. Türkiye İktisat Kongresi’den bugüne yüz yıl içinde toplam dört kongre düzenlenmiştir. Düzenleme tarihlerine bakıldığında her birinin Türk iktisat tarihinin dönüm noktalarına denk geldiği açıkça görülmektedir. İlki, İzmir’in düşman işgalinden kurtulmasından birkaç ay sonra ve henüz Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat-4 Mart 1923’te toplanmıştır. Bu dönem aynı zamanda Lozan barış görüşmelerine ara verilen tarihtir. Kongre sonucunda işçi-esnaf-sanayici-tüccar-çiftçi gruplarının diğer bir deyişle Türkiye’nin tüm toplumsal kesimlerinin mutabakatı ile hazırlanan bir iktisat programı ortaya konmuştur. Program, Lozan’ın ikinci etap görüşmelerinde detaylı anlatılarak bağımsız Türkiye’nin amaç ve hedeflerini dış dünyaya göstermiştir. Beklenilenin tersine keskin korumacı duvarlarla çevrili iktisat politikası yerine, ılımlı bir korumacılık uygulanarak liberal ve devletçi politikaların bir arada kullanılacağı anlaşılmaktadır.

2. Türkiye İktisat Kongresi 2-7 Kasım 1981’de Türkiye’nin liberal ekonomi politikalarına geçişi esnasında gerçekleşmiştir. Uygulanan politikalar sayesinde Türkiye bu dönemde alt yapı sorunlarının giderilmesine, yabancı sermayenin ülkeye getirilmesine ve dışa açık sanayileşmeye büyük önem vermiştir. Bu tarih aynı zamanda ilk kalkınma planının hazırlanmaya karar verilmesinin 20 yıl sonrasına denk geldiği için kongre 20 yıllık süreci ele alması bakımından da dikkat çekicidir.

3. Türkiye İktisat Kongresi 4-7 Haziran 1992’de küreselleşmenin hız kazanmaya başladığı bir dönemde yapılmıştır. Kamu açıklarının ve enflasyonun artmaya başladığı yıllarda gerçekleşen kongrede bahsi geçen sorunlara yönelik önlemler tartışılarak büyümenin nasıl sürdürülebilir kılınacağı görüşülmüştür.

5-9 Mayıs 2004’te gerçekleşen 4. Türkiye İktisat Kongresi ise bir yandan Avrupa Birliği’ne üyelik görüşmelerinin sürdüğü öte yandan ekonomik krizden çıkış sonrasındaki çalışmalara denk gelmiştir. Kapsayıcı kurumların çatısı altında, yapısal reformlara hız verilen dönemde insan hakları, eşitsizlikler, hukuk, finans, sağlık ve eğitim sisteminde pek çok yenilik söz konusudur. Dahası, teknolojiye dayalı büyüme ve kalkınma hedefleri belirlenerek Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uyumlandırılmıştır.

Bu yıl 17-19 Şubat 2023’te düzenlenecek 5. Türkiye İktisat Kongresi ise Cumhuriyet’in 100. yılı ve ilk kongreden bu yana geçen 100. yıl kapsamında kurgulanmıştır. Kongrenin teması, günümüzün iktisadi sorunlarını anlamanın ve geleceğin iktisadi gelişimine ışık tutmanın yolunun geçmişin iktisadi yapısını ve düşüncesi bilmekten geçtiği tezi üzerinedir. Bu kapsamda farklı kurumlarda görev yapan bilim insanları Türk Tarih Kurumu çatısı altında buluşacaktır. Ele alınacak konular Osmanlı öncesi, Osmanlı ve 1923’ten bugüne kadar olan Türk iktisat politikaları başlıklarında sıralanmıştır.

Bahsi geçen 5 kongrenin yanı sıra 1948’de İstanbul Tüccar Derneği de Türkiye İktisat Kongresi adı altında bir kongre düzenlemiştir. Toplumun tüm kesimlerinin değil sadece tüccar görüşlerinin alınması bakımından diğer kongrelerin kapsayıcı özelliğinde olmasa da tüccarların mesajlarını vermek adına önemlidir. Alınan kararların temel özelliği, özel yatırımların öne çıkarılması ve sermayenin korunması yönündedir.

Atatürk Dönemi ve 2. Dünya Savaşı Yılları İktisat Politikalarının Analizi

Doç. Dr. Fahri Erenel- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, EPAM Yönetim Kurulu Üyesi

Atatürk’ün yönetimi altında bulunan Türkiye Cumhuriyeti, özellikle dağılma döneminde Osmanlı’nın başta ekonomik alanda Avrupa güçlerine bağımlı hale gelmesinin ekonomi ve politik alandaki ciddi tahribatlarının farkında olmuştur. Savaşın ardından imzalanan Lozan Barış Anlaşması’nda ulusal ekonomik uygulamalar konusunda üç temel alanda Avrupa gücü ile ekonomik anlamda yeni ilişki düzeyi kurulmuştur. Öncelikle, Osmanlı döneminde yabancılara sağlanan kapitülasyonlara son verilmesi, Osmanlı’nın dış borçları üzerinde tekrar görüşmeler yapılarak, Osmanlı’nın dağılması esnasında kurulan ülkeler arasında borcun paylaştırılması (Türk hükümeti bu borcun %67’lik kısmını ödeme yükümlülüğünde bulunacağını ve bu borcun ödemesi altın yoluyla 1929 yılında başlanacağını varsaymıştır), periyodik olarak yenilenen serbest ticaret anlaşmaları durdurulması hedeflenmiştir. Ancak, düşük gümrük tarifelerinin ve mevcut kota kısıtlamalarının Cumhuriyetin kendi ticari politikalarını oluşturmaya kadar devam etmesine karar verilmiştir.

1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk Dönemi üzerinde yapılan incelemeler; Cumhuriyetin kuruluşu sırasında yabancı sermayeli kredi kurumlarının egemenliğinde bulunan Türkiye Bankacılık sisteminin giderek ulusallaştığını, dönem sonunda ulusal bankalarımızın, Türkiye bankacılık sistemi içinde önemi bir yere sahip oldukları, Türkiye bankacılığının ulusallaşmasında ve gelişmesinde Devlet sermayesi ve Devlet eliyle kurulan bankaların çok önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Bu gelişmelere karşılık, dönem boyunca etkin bir para ve kredi siyaseti uygulanamamıştır. Para ve kredi siyasetinin yetersiz kalışının nedenleri olarak; dönem boyunca ekonomimizde parasal mübadelenin gerekli ölçüde yaygınlaşamaması ve bölgelerarası ulaşım ve iletişimin yeterince gelişmemesi, kredi kurumlarının gelişme derecesinin böyle bir siyaseti uygulayabilmek için henüz elverişli olmayışı, yurtiçi iktisadî dengenin sağlanmasından çok döviz kurlarının istikrarına, yurtiçi fiyatlar düzeyinin yükselmesine, dış ödemeler dengesindeki açıkların sınırlandırılmasına önem verilmiş olması gösterilebilir.

Uygulamaya baktığımızda on beş yıllık bir dönemde 1925 ve 1931 yılları dışında kalan mali yılların bütçeleri fazlalıkla veya denk olarak kesinleşmiştir. Zira devlet dengeli bir gelir ve gider politikası izlemiştir. Bir taraftan vergi sistemi ıslah edilerek vergi gelirleri artırılırken, diğer taraftan israftan uzak tutumlu bir harcama politikasıyla bütçelerin açık vermesi önlenmiştir. Kamu kaynaklarının plan ve programlarına göre harcanma dönemiyle birlikte "ne bulursa ondan gelir sağlama" anlayışı terk edilerek vergi sisteminin modernleştirilmesine çalışılmıştı. Ancak dönemin sonunda başlayan 2.nci Dünya Savaşı bu çalışmaların devamına izin vermemiştir.

1923-1929 Döneminde özel girişime dayalı bir sanayileşme politikası benimsenmiş, özel girişimin çabaları sayesinde sanayileşmenin ve buna bağlı olarak kalkınmanın gerçekleşeceği beklenmiştir. Ancak uygulama sonunda yönetici kadrosunun beklentilerinin gerisinde sonuçlar gerçekleşmiştir. Bu sebeple hükümet söz konusu dönemde özel girişimciler tarafından gerçekleştirilen sanayileşmenin hızından ve yapısından memnun olmamışlardır. 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkisi ile devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden biri olarak kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecini gerçekleştirmiştir (Devletçi sanayileşme, yatırım malları üretimini hedef alan endüstri üreten endüstri tipi bir sanayileşme değil temel tüketim ve ara malı üretimine yönelik ithal ikameci bir sanayileşme modelidir).

1930 tarihli “İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor” ile başlayan çalışmalar SSCB’nin teknik ve mali yardımıyla hayat bulmuştur. Daha sonra Amerikalı uzmanların raporlarından da faydalanılarak 1934 yılında sanayide planlı dönem başlatılmıştır. Devletçi sanayileşme, 1933’te hazırlanan sanayileşme programı doğrultusunda 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlatılmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı sadece sanayi sektörünü kapsamakta, tarım ve hizmetler sektörünü içermemekteydi. 1930’larda sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %15 olduğu düşünülürse ekonominin %85’i plan dışında kaldığı anlamına gelmekteydi.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın içerdiği süre dolmadan 1936’dan sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlıklarına girişilmiştir. Mustafa Kemal 1938-1942 yıllarını kapsayan İkinci Sınai Kalkınma planlarının, ölümünden 1-1,5 yıl kadar önceleri, hasta ve tedavi altında iken sabanlara kadar uyumayıp, Başbakan ve diğer yetkilileri yanına alarak, bizzat hazırlanmasını yürütmüştür. Hastalığının ilerlediği bu aylarda, Dolmabahçe Sarayında hasta döşeğinde iken, o zamanın Başbakanı Celal Bayar’ı Dolmabahçe Sarayına çağırtnmış, özellikle Birinci Plandaki yarım kalan yatırımların tamamlanmasını, İkinci Plandaki yatırımların mutlaka gerçekleşmesini ve demiryollarının daha da gelişmesini önemle emretmiştir.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ara malları ve yatırım malları üretimine öncelik vermekteydi. Planda; elektrifikasyon, madencilik ve limanlar gibi altyapısal gelişmeleri dikkate alınmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın bir bakıma kendine yeterlilik ilkesine önem verdiği ve ilk planın doğal bir uzantısı olduğu söylenebilir. Ancak İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.

Atatürk’ün ekonomi politikası bağımsızlık temelleri üzerine oturtulmuş ulusal bir politikadır.1929 Bunalımı sonucu bütün dünya ekonomisi büyük bir ekonomik çöküntü içindeyken Türkiye 1930’lu yıllarda ulusal bir sanayileşme hamlesini başlatmış, 1930-32 döneminde yıllık ortalama yüzde 3,5, 1933-39 döneminde ise yüzde 8,1’lik bir büyüme sağlamıştır.

Atatürk’ün ölümü ve Avrupa’da savaş rüzgarlarının esmeye başlaması, Türkiye’nin sanayileşme hamlesini sürdürmesine imkân vermedi. Herşeye rağmen, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) kapsamında yer alan ve henüz tamamlanmamış olan sanayi projeleri savaş yıllarında tamamlanarak işletmeye açılmıştır.

Şevket Süreyya Aydemir’in belirttiğine göre, Türkiye de savaş öncesinde ekonomiyi savaş şartlarına hazırlamak için bir çalışma yapmamıştır. Ordunun kendi içinde yaptığı hazırlıklar dışında, savaş ekonomisi şartları ve meseleleri üzerinde durulmamıştır. Oysa, devletin savaşın devam ettiği yıllarda üretim ve bölüşümü yönetecek ve denetleyecek bir organizasyon kurması gerekirdi. Buna karşılık, uygulanan devletçilik politikası Türkiye’nin savaş şartlarına daha kolay intibakında etkili olmuştur.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı’nda izlediği politika ile savaşa girmemeyi başararak sıcak savaşın yıkımından kendini korumasını bilmiştir. Ancak alınan tüm tedbirlere karşın Türkiye Cumhuriyeti savaşa dahil olmadığı halde ekonomik açıdan çok yıpranarak çıkmıştır. Özellikle ekonomik abluka, seferberlik, askeri harcamalar ülke ekonomisini temelinden sarsmış ve Atatürk dönemi ekonomik kazanımları ciddi oranda sarsmıştır. Ordunun güçlendirilmesi için silah altına alınan asker sayısının artırılması ve savaşa hazır tutulması, savunma harcamalarını hiç olmadığı kadar yükseltmiştir. Daha önceki dönemlerde ülke bütçe gelirlerinin yaklaşık % 40’ı savunma harcamalarına ayrılırken savaşın başlaması ile birlikte savunma harcamaları bütçe harcamalarının yaklaşık % 60’ına yükselmiştir. Örneğin 1942’de 394.3 milyon TL. büyüklüğündeki bütçenin 221 milyon TL. si savunma harcamalarına tahsis edilmiştir. Harcamaları karşılamada vergi gelirleri ve borçlanma hasılatı yeterli olmamıştır. Artan harcamaların belli bir kısmı ancak Merkez Bankası kaynaklarından karşılanabilmiştir. Böylece ülkede emisyon hacmi artmış ve bunun sonuçları da diğer olumsuz şartlarla birleşerek enflasyonu hızlandırmıştır.

Birinci Dünya savaşının acılarını, halkta yarattığı açlığı ve yaraları bilen halk; her türlü mala hücum etmiş, erzak ve eşya saklamaya çalışmıştır. Bu durumda piyasada azalmış hatta yok olmuş malın fiyat yükselmesine yol açmıştır. Savaşın getirdiği ekonomik sıkıntı içine düşen halkı Refik Halit Karay şöyle anlatmaktadır:

“...harp başladıktan sonra içimizde şu korku vardır. Elimizdeki bitince yenisini bulacak mıyız? Bulsak da kaç misline alacağız? İstifçilik o korkudan doğmuştu. Geliri kıt olanlar bile hiç değilse tıraş bıçağı stoku yapmaya kalkışıyorlar, on paketini bir araya getirmekten memnunluk duyuyorlardı. Her bozulan ampul canımızı yakıyordu; tarağın kırılan her dişi kendi dişimizcesine yüreğimizi sızlattıyordu. Kısacası eşya darlığına ve pahalılığına yürek darlığı da karışıyor, gönül azabı da katılıyordu”.

Savaş ekonomisi şartları sadece devlet harcamalarını artırmakla kalmamış, büyük bir ordunun beslenmesi tüketim mallarına talebi artırmış, devlet ordunun iaşesini sağlamak için daha fazla tüketim malını piyasadan veya doğrudan üreticilerden çekmek zorunda kalmış, bu durumda milli hasılanın yeniden bölüşümüne yol açarak mevcut dengeleri değiştirmiştir. Çalışma çağındaki büyük bir insan gücünün üretim alanından çekilerek silah altına alınması üretimde düşmelere neden olmuş, üretimde azalma bir yandan devlet gelirlerinde azalma yaratırken, devlet harcamalarının artması enflasyonist baskıyı bir kat daha artırmıştır. Ayrıca, savaş ekonomisi dış ticaretin büyük ölçüde aksamasına, hatta tıkanmasına neden olmuş, yatırım malları ithalindeki daralma özellikle sınai üretimi olumsuz etkilemiş, tüketim malları ithalindeki tıkanmalar arz-talep dengesindeki bozulma daha da arttırmıştır.

Türkiye İkinci Dünya Savaşına fiilen girmemekle birlikte, 1940-1945 yılları arasında ülke, savaş ekonomisi şartları içinde yaşamıştır. Nitekim Sanayi Tetkik Heyeti Reisliğinde görevli bulunan Şevket Süreyya Aydemir’in başkanlığında bir grup hükümete “müdafaa ekonomisi” adı ile bir inceleme hazırlamış ve savaş döneminde izlenebilecek iktisat politikasına ilişkin önerilerini sunmuştur. Şevket Süreyya Aydemir’in gözüyle, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin durumu şöyle özetlenebilir:

“Ülke tam bir cihazlanma yetersizliği içindeydi. Hele zirai alanda düpedüz ilkel, verimsiz ve teşkilâtsız bir durum içindeydik. O kadar ki, hattâ harbe girmemişken bile kıtlık, açlık çekiyorduk. Yollar, ulaştırma, araç ve vasıtaları da yetersizdi. Milli stoklar yoktu ve bu stoklar olsa bile, zaten depolama tesislerine mâlik değildik. Eğer İnönü’nün Başvekillik devrinde ve çeşitli direnişlere rağmen yürüttüğü Demiryolu siyaseti de olmasaydı, büyük tüketim merkezleri ülkenin uzak uçları ile büsbütün bağımsız kalırdı. Bu şartlar içinde Cumhuriyet Devletçiliğinin ülkeye hediyesi olan birkaç şeker, tekstil fabrikası ile benzeri tesislerden de mahrum kalsaydık, tam bir ‘Harbi Umumi Sefaleti’ içine kadar girerdik”

Şevket Süreyya Aydemir’in başkanlığındaki bu ön çalışmaların ardından, Türkiye’nin savaş koşullarına uygun ekonomik yapılanmayı hızla başlatmış ve bu yapılanmanın yasal dayanağını da 18 Ocak 1940 tarihinde TBMM’de kabul edilen “Milli Korunma Kanunu” oluşturmuştur. Milli Korunma Kanunu, bürokrasiye olağanüstü bir savaş ekonomisi yürütme imkanı vermiş; devleti, iktisadi konularda tam bir serbestlik içinde hareket edecek araçlarla donatmıştır. Bakanlar Kuruluna olağanüstü hallerde ekonomik ve ulusal güvenliği desteklemek için kanunda gösterilen şekil ve şartlarda yetkiler verilmiştir.

Aslında ulusal ekonominin savaş şartlarına göre örgütlenmesini sağlamak amacıyla, ilk rapor Avrupa’da savaşın başlamasından önce hazırlanmış, 8 Eylül 1939’da sunulmuştur. Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin tarafından hazırlanan bu rapor; Savunma Ekonomisi, Başvekalet Ekonomi Yüksek Savunma Komisyonu Teşkilatı ve Şeması, İktisadî Korunma Kanunu Projesi, İktisadi Savunma Servisi ve Millî İktisadî Korunma Kanununda İktisat Vekaletini alakadar eden Salahiyetler Muhtırası şeklinde beş ayrı rapor, inceleme, tasarı muhtıradan oluşmaktaydı. Ancak rapordan istenilen düzeyde yararlanılamamıştır. Devletin savaş ekonomisi örgütlenmesi arzulanan şekilde gerçekleşmemiş, bir başka deyişle başvurulmak istenen zorunlu tedbirler, daha başlangıçta bürokrasinin duvarlarına vurarak yıpratılmış ve etkisizleştirilmiştir.

İktisadi gelişme göstergeleri bakımından, bir kesinti ve gerileme dönemi değerlendirilebilecek olan 1939-1945 yılları, 1946’da Türkiye’yi hem ekonomi politikaları, hem dünya içindeki konumu hem de siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusunda yönletecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan dönüşümlerin olduğu önemli “kuluçka” dönemi olarak da görülebilir. Ancak, savaş yıllarının başka bazı bakımlardan önceki ve sonraki dönemler arasında bir köprü işlevi gördüğü ve bu bakımdan bir süreklilik gösterdiği de söylenebilir.

İthalatın, iki yıl içerisinde yarı yarıya düştüğü, dolayısıyla ham madde, aramalı, yatırım malı biçimindeki üretim girdilerinin daralması faal nüfusun önemli bir bölümünün silah altına alınması sonunda 1939-1945 dönemi, tüm üretken sektörlerin (örneğin savaş yıllarında buğday üretiminde % 50’ye yaklaşan bir gerileme meydana gelmiştir) ve Milli Gelirin daraldığı ve korkunç bir enflasyonun yaşandığı ve buna bağlı olarak baş döndürücü bir “karaborsa” nın yaşandığı dönemdir.

Kaynaklar:

Çetin,H.(2007).İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939–1945).Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Bursa
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Türkiye Ekonomi Kurumu (1982).Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri,Ankara.

100. Yılında Türkiye İktisat Kongresi

İstinye Üniversitesi Ekonomi Bölümü ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencileri

TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ SİYASİ YANSIMALARI

Türkiye İktisat Kongresi diğer adıyla İzmir İktisat Kongresi olarak da bilinen bu kongre 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında, Lozan görüşmelerinin kesilmesinin ardından toplanmıştır. Politik bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla pekiştirildiği ve tam bağımsız bir ülke hedefi doğrultusunda gerçekleştirilmiş önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kongre Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temellerini oluşturan önemli unsurlardan birisidir. Bu kongre ile devletin ekonomik alanda izleyeceği politikalar belirlenmiştir. Yeni kurulan devlet daha hukuken kurulmamış olmasına ve uluslararası alanda siyasi olarak tanınmamasına rağmen, ekonomi ile ilişkili bir kongrenin gerçekleştirilmesi öneminin anlaşılmasını sağlamaktadır. Belirlenmiş olan politikalar pek de uzun ömürlü olamamıştır. Çünkü bu kongreden daha sonra yaşanan ve gerek ekonomik gerek siyasi pek çok derin etkileri olan Büyük Buhrandan dolayı Türkiye İktisat Kongresi’nde alınan politika ve kararlar kaldırılmıştır.

Türkiye İktisat Kongresi siyasi açıdan iktisadi milliyetçilik konusunda bahsetmemiz gereken hususlardan biridir. Kurtuluş Savaşı’nda emperyalistlere karşı büyük mücadele içerisinde olan devlette Rum ve Ermeni tüccarların ortaklık kurarak büyük ekonomik güce sahip olmasına karşın Mustafa Kemal, Türkiye İktisat Kongresi’nde ekonomik bağımsızlığın sağlanması amacıyla yabancı şirketlerden ve kapitülasyonlardan kurtularak ulusal bir ekonomik yapının kurulması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Kayıran, 2019, s. 28).

Yeni bir savaş durumunun olabileceği ihtimalini göz önünde bulunduran dönemin karar alıcılarının, Osmanlı borçları ve kapitülasyon konuları üzerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Dönemin karar alıcıları, savaş veya iç savaş gibi ortaya çıkabilecek olumsuzluklara karşı direnebilmek için gerekli ekonomik düzeye ulaşmayı hedeflemiş, böylece ortaya çıkabilecek aksilikleri hafifletmek amaçlanmıştır. Bu nedenle yeni iktisadi politikaları oluşturmaya başlamışlardır (Pamuk, 2015, s. 181). Bu amaçla toplanan Türkiye İktisat Kongresi, yeni kurulan devlet için yeni iktisadi politikayı oluşturmayı hedeflemiştir. Türkiye İktisat Kongresi, siyasi ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması amacının dışında, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomi politikasının geleceği ile ilgili yabancı sermaye çevrelerini bilgilendirmeyi de hedeflemiştir (Kepenek, 1984, s. 38). Buradan anlaşılmaktadır ki, dönemin iktidarı mevcut sermaye çevrelerine güvence vererek, yeni bir bağımlılık durumu oluşturmadan, tahrip olmuş ekonomik düzeni iyileştirmeyi istemektedir.

Bu anlamda Türkiye İktisat Kongresi’ni siyasi boyutunu göz ardı ederek yalnızca iktisadi bir kongre olarak değerlendirmek son derece yanlıştır.

Türkiye İktisat Kongresi’nde sanayiciler, tüccarlar, çiftçiler ve işçi grupları adına kararların alınması kongrenin kapsayıcılığı konusunda bilgi vermektedir. Kongrede hem Mustafa Kemal Paşa hem de Kazım Karabekir Paşa siyasi bağımsızlığın sağlanabilmesinin ekonomik bağımsızlık ile mümkün olacağına vurgu yapmaktadır. Bu da kongrenin hem ekonomik hem de siyasi açıdan değerlendirilmesi gerektiğini açıklar.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Türkiye İktisat Kongresi’nde gerçekleştirdiği konuşma, kongrenin hem toplanış amacını özetlemekte hem de sonrasında alınacak kararların niteliğini belirtmektedir:

“Efendiler, tarih, milletlerin yükselme ve düşmesi sebeplerini ararken birçok siyasî, askerî, sosyal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu nedenler, sosyal olaylarda etkilidir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düşmesiyle ilgili ve ilişkili olan milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin belirlediği bu gerçek, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen görülmüştür. Gerçekten Türk tarihi araştırılırsa bütün yükselme ve düşme sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut yenilgiler, yok olmalar ve felâketler, bunların, tümü; gerçekleştikleri devirlerdeki iktisadî durumlarımızla ilişkili ve ilgilidir. Yeni Türkiye’imizi hak ettiği yere ulaştırabilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir.” (Ökçün, 1997, s. 204).

Türkiye İktisat Kongresi genel olarak Kurtuluş Savaşı zaferinden sonra hem siyasi hem de ekonomik bağımsızlığın sağlanabilmesi için oluşturulan yol haritasıdır. Buna göre tüccarlar, işçiler ve çiftçiler gibi gruplar hakkında yapılması gerekenler belirlenmiştir. Bu doğrultuda özel teşebbüslere maddi destek sağlaması amacıyla Devlet Bankası kurulması, küçük imalathane sisteminden fabrikasyon sistemine geçiş, öşür vergisinin kaldırılması ve yabancı tekelinin etkisinin kırılması gibi hem siyasi hem de iktisadi uygulamalar gerekli görülmüştür.

Kongrenin sonucunda; Ekonomik bağımsızlığın nasıl sağlanacağı konusunda yapılan tartışmalar neticesinde, genel olarak ekonomik düzenin yeniden sağlanması, ekonominin millileştirilmesi, ekonomik sorunların aşılması ve halka yol gösterilerek kalkındırılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Aynı zamanda askeri ve siyasi başarılar elde eden Anadolu kurtuluş hareketinin izleyeceği iktisadi yönü

göstererek, Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğini işaret etmiştir. Sosyoekonomik gerçeklikler ortaya konulmuş, dönemin şartlarına ve geleceğe yönelik model arayışı neticesinde karma ekonomi modelinin altyapısı oluşturulmuştur.

Türkiye İktisat Kongresi sonrasında iktisadi görüşleri olan bir devlet oluşturulmuş, bu doğrultuda özel sektöre kredi sağlamak için çabalayan devlet, özel sektörün yetişemediği her alanda teşebbüste bulunarak sanayiye teşvik etmiş ve yabancı tekellerden kurtularak millileşmeye önem vermiştir. Kendi organik gelişmesine uygun liberal ekonomi politikalarını içselleştirerek, ekonomiye farklı bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyeti’nin oluşturmaya çalıştığı pazar ekonomisi düzenini ifade etmekte, şartlar gereği devletin ekonomik alandaki önemini vurgulamakta, ancak bunu belirli bir sağ veya sol ideoloji perspektifinden değil, kendine has bir anlayışla ifade etmektedir.

DİLARA ÇETİN
ALİŞİR FAYDALI
MEHMET CAN GÜR

ATATÜRK VE EKONOMİ

Türkiye İktisat Kongresinden önce süre gelen ekonomik duruma baktığımızda ekonominin çok iç açıcı durumda olmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti son döneminde ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu konuların en önemlilerini; sanayileşme, uzayan savaşlar, nüfus eksikliği, altyapı eksikliği, borçlanma ve yabancı sermaye yatırımlarının azlığı olarak sıralayabiliriz. Ülkenin ekonomik durumunun genel olarak dışa bağımlı olduğu, savaşlar ve bağımsızlık mücadelesi nedeniyle üretimin de zayıf olduğu görülmektedir. Batı emperyalizminin elinde yarı sömürgelikten çıkan milletin bağımsızlık hedefine giden yolda önemli bir adım olarak İzmir’de ilk Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu sıkıntılı dönemi ve ekonominin bir ülke için ne demek olduğunu en iyi açıklayan tanımlama, Atatürk’ün İzmir’de yapılan Türkiye İktisat Kongresi açılışında yaptığı konuşmada yer almaktadır. Atatürk kısaca şunları söylemiştir:

“Bir milletin doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o milletin ekonomik durumudur. Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalan bu hakikat, bizim milli yaşantımızda ve milli tarihimizde, tamamen kendisini göstermiştir. Gerçekten de Türk tarihi incelenecek olursa, gerileme ve yıkılma nedenlerinin, ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır.”

Kongrenin ne denli önem arz ettiğini, Mustafa Kemal Atatürk’ün kongrede yaptığı bu konuşmadan da anlayabiliriz:

“Efendiler,

Hey'et-i aliyenizin bugün akdedmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir. Çok tarihidir. Nasıl ki, Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Millinin ve Taşkilat'ı Esasiye Kanununun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarih-i millimizde en kıymetli ve yüksek hatırayı ihraz etmiş ise , kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihraz edip ortaya koymak suretiyle tarihte büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir. Bu kadar kıymetli ve tarihi kongrenizi küşad etmek şerefini bana bahsettiğinizden dolayı hassaten arz-ı teşekkürat ederim. Ve böyle bir kongreyi akdeden sizlersiniz. Bundan dolayı sizi şayan-ı tebrik görür ve tebrik ederim.”

Atatürk’ün her zaman halkın fikirlerini önemseyen bir lider olmasından dolayı yine ekonomik kalkınma hususunda da halkın görüşlerini esas alarak bu kararların halk tarafından verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye İktisat Kongresi’ne başkanlık yapan General Kazım Karabekir önderliğinde ülkenin dört bir yanından her mesleğe mensup vatandaşlar kongreye katılım göstermiştir. Kongrede halkın fikirleri esas alınmıştır. Toplumun dinamiği olarak kadınları temsil etmek üzere 5 kongre üyesi kadın kongrede bulunmuştur. Türkiye’de memleket işlerinde kadınların bulunması ilk defa vuku bulmuştur. Türkiye'nin çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi zümreleri den seçilen 1135 üyenin katıldığı bu kongrede bu grupların hazırladığı "Misak-ı İktisadî Esasları" tartışılmıştır ve kabul edilmiştir. Bu dönem dış ticaret açığı olmayan tek dönem olmuştur. Kongre sonrasında; İş Bankası, Bursa Dokuma Fabrikası, Alpullu Şeker Fabrikası /Uşak Şeker Fabrikası, Bünyan Mensucat Fabrikası, Sümerbank / Eskişehir Şeker Fabrikası, Bursa Süt Tozu Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası gibi birçok yeni bankalar ve fabrikalar kurulmuştur.

Sonuç olarak, ülkemizin zorlu dönemlerden geçtiği, ekonomik sıkıntılar yaşadığı kongre öncesi dönemin ardından, Türkiye İktisat Kongresinde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları ortadan kaldırmaya yönelik akla uygun çözümler geliştirilmiştir. Tabi ki burada Mustafa Kemal Atatürk’ün bilime ve yeniliğe verdiği önem sayesinde kararlılıkla gelişen bir sürecin yol göstericiliği ve vizyonu da çok önem taşımaktadır. 1. Türkiye İktisat kongresi sayesinde, devlet teşvikli tarım, dış sanayiden bağımsız, daha milli bir ekonomi modeli kurulmuştur. 1930 yılı sonrasında ise “devletçilik” ilkesi ön plana çıkarılmış, Türk lirasını koruma adına kanun çıkartılmış ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur. Bu gelişmeleri izleyen yıllardan sonra, 1933’te yapılacak olan yatırımları ve projeleri düzenlemek amacıyla Sümerbank’ın kuruluş yasası yayımlanmıştır. Bu süre zarfında daha sonraki yıllarda Atatürk’ün Cumhuriyet politikasının temelleri olacak 6 ilke duyurulmuştur. Bunlar; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimciliktir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye, 1934 senesi itibarıyla uygulamaya geçen Beş Yıllık Sanayi Planını esas alıp planlı kalkınma politikasını uygulayan ilk ülke konumuna yükselmiştir ve ülkemiz nihayet ekonomisini etkin ve dinamik bir hale getirmeyi başarmıştır.

ZEHRA GÜL ASLAN
NİSANUR BEKTAŞ
DİLARA GÜNDOĞDU
İBRAHİM SAV
İREM ŞAKİR